

Forført til landsforræderi

HVERVNING OG SKOLING AF DANSKE FRIVILLIGE I WAFFEN SS, SOMMEREN 1940

AF

PETER MØLLER HANSEN

Den tidlige hvervning af danskere til Waffen SS blev første gang berørt i det af Johannes Brøndsted og Knud Gedde redigerede trebindsværk fra 1947: *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*. Først 23 år senere blev emnet på ny taget op, i Henning Poulsens banebrydende disputats fra 1970: *Besættelsesmagten og de danske nazister*. Denne del af afhandlingen tog senere også form af en artikel, »Det tyske hvervekontor i Danmark«, udgivet i *Danske Magazin*, bd. 50, hæfte 1 (2006).

Også Claus Bundgård Christensen med fleres værk fra 1998, *Under hagekors og Dannebrog: Danskere i Waffen SS*, beskæftiger sig perifert med dette emne. Fælles for Brøndsteds, Poulsens og Bundgårds arbejder er imidlertid, at de ikke går i dybden med den ideologiske skoling, som de frivillige senere samme år gennemgik. Denne tematik er naturligvis heller ikke den største brik i puslespillet, men dog et stykke besættelses-historie, som fortjener opmærksomhed. Det gælder ikke mindst, fordi skolingsindholdet endnu ikke var præget af de samme antikommunistiske doktriner, som gjorde sig gældende for de senere hold.

I denne artikel uddybes hvervningens karakter, og der føjes nye elementer til beskrivelsen af den ideologiske skoling af de SS-frivillige, som i 1940 blev sendt til uddannelse i det nyopstillede Regiment Nordland i Klagenfurt, Østrig.

Kildemateriale

Artiklens pointer og konklusioner bygger på informationer erhvervet gennem en lang række kilder fra danske arkiver, tidligere danske SS-medlemmer og private samlere. Der indgår både velkendt kildemateriale og materiale, som ikke tidligere er set benyttet i forskningsmæssig

sammenhæng. I behandlingen af de mange informationer har det været nødvendigt at foretage en række kritiske overvejelser, idet der er tale om kilder med meget forskelligartet ophav.

En af undersøgelsens hovedkilder er en beretning med titlen »Spion i Waffen SS«, udarbejdet af forfatterens morfar, Holger Møller Hansen. Han fungerede i krigens første to år som meddeler for Sikkerhedspolitiet i Odense. På foranledning af en navngiven kriminalassistent lod han sig indmelde i DNSAP for at kunne deltage i partimøder, som politiet ellers var afskåret fra. Endvidere lod Møller Hansen sig hverve til Waffen SS i sommeren 1940, hvor han var at finde på hold 2, som rejste til Klagenfurt. Efter at være hjemvendt senere samme år videregav han sine informationer til omtalte kriminalassistent. Da Møller Hansen i 1942 flyttede til København med sin kone, stoppede han sit samarbejde med Sikkerhedspolitiet og meldte sig ud af DNSAP. Hans involvering med besættelsesmagten blev efter krigen undersøgt af Københavns Politis, der anerkendte hans virke som meddeler og fritog ham fra et retsligt efterspil.¹

Beretningen er ikke tidligere benyttet i forskningsmæssig sammenhæng, idet den først blev lokaliseret og kom forfatteren i hænde efter Holger Møller Hansens død i 2004. Den udgør således et nyt og interessant bidrag til beskrivelsen af såvel hvervningen som den ideologiske skoling, der udspillede sig i Klagenfurt i 1940. Det skal dog bemærkes, at den først blev nedskrevet i 1992, dvs. omtrent 50 år efter det forløb, den beskriver, hvorfor der i sagens natur kan forventes visse hukommelsesbetingede afvigelser. Ved en sammenligning af beretningen med de tilgængelige rapporter, hvori Møller Hansen afgav informationer til sikkerhedspolitiet i Odense vedrørende hvervning og session, blev der dog i det store og hele fundet overensstemmelse og ingen nævneværdige afvigelser. Hvad angår beretningens beskrivelser af selve opholdet i Klagenfurt, har en sådan sammenligning ikke været direkte mulig, idet der ikke kunne lokaliseres nogen politirapporter, hvoraf hans specifikke forklaringer efter hjemsendelsen fremgår. Derimod var der adskillige positive overensstemmelser at finde mellem Møller Hansens beskrivelser af dette ophold og en række andre kilder, som beretter om det samme.

¹ Rapport fra Københavns Politis af 20.9.1945, som beskriver Holger Møller Hansens virke som meddeler for Fyns Sikkerhedspoliti under besættelsens første to år, samt frikendelse ham for retsligt efterspil. Rapporten indeholder endvidere blandt andet en skrivelse fra lederen af Sikkerhedspolitiet på Fyn, som understøtter, at Møller Hansen har videreformidlet indholdet af af DNSAP's lukkede partimøder, og at Sikkerhedspolitiet betalte Møller Hansens partimedlemskab. Rigsarkivet, P-journalsag 3208

Endvidere benyttes der i undersøgelsen et af forfatteren optaget interview, foretaget i januar 2010, med en tidligere dansk officer i Waffen SS, Ellef Henry Rasmussen. Denne var ligeledes at finde på hold 2 i Klagenfurt i 1940, men tilhørte gruppen af frivillige, som valgte at skrive kontrakt på krigstjeneste. Rasmussen gjorde ved hvervningstidspunktet tjeneste i Danmarks Nationalsocialistiske Ungdom, NSU, hvorfor interviewet vedrører en periode af hans liv, som man kunne forvente, han havde et ønske om at retfærdiggøre eller efterrationalisere. Rasmussen blev dog i undersøgelsens kontekst udelukkende stillet spørgsmål af faktisk natur vedrørende perioden maj til december 1940, mens det egentlige krigsforløb, han deltog i, ikke blev berørt. Incitamentet for evt. at udelade eller fortie forhold må derfor antages kun at have været til stede i mindre grad. Dette understøttes ikke mindst af, at Rasmussens informationer viste sig i overensstemmelse med Holger Møller Hansens beretning, foruden en række andre skriftlige kilder. Det skal i denne sammenhæng indskydes, at Møller Hansen og Rasmussen aldrig har kendt hinanden. Da interviewet er foretaget mere end 70 år efter forløbet, gælder naturligvis også her, at hukommelsesbetingede afvigelser kan optræde.

Undersøgelsen gør desuden brug af en række skriftlige kilder, som alle har deres ophav i perioden 1940-47. De omfatter både politimæssig efterforskning foretaget, imens forløbet udspillede sig, og rapporter udarbejdet i perioden efter maj 1945, hvor diverse sigtelser blev kørt i stilling mod en række af de personer, der var i Klagenfurt i 1940. Det interessante ved disse rapporter er ikke mindst, at de i flere tilfælde indeholder breve, som politiet er kommet i besiddelse af, fra frivillige, der under deres ophold i Klagenfurt skrev hjem til partiføreren eller deres familier. Sådanne samtidige private kilder, hvis indhold kun var tiltænkt modtageren, har i sagens natur været særlig brugbare i undersøgelsens kontekst. Især må man fremhæve en rapport udarbejdet af en af de frivillige fra skolingsopholdet i Klagenfurt 1940, som er trykt i det tidligere omtalte værk af Brøndsted og Gedde fra 1947: *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*. I kombination med de øvrige kilder har denne beretning vist sig særlig brugbar for undersøgelsen.

Endelig er der benyttet politirapporter indeholdende informationer, som anholdte personer har udtalt i en forhørssituation efter krigens ophør. Om end de afgivne oplysninger ikke nødvendigvis er usande, bør det bemærkes, at de afhørte har haft en agenda, der i en eller anden grad har været styrende for alt, hvad der blev tilkendegivet.

Det tyske NS-regimes imperiale projekt

I direkte forlængelse af den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 indledtes der fra tysk side en hverveoffensiv med det formål at indrullere egnede unge såkaldt ariske mænd i det tyske Waffen SS. Defineringen af målgruppen knyttede sig til SS-rigsfører Heinrich Himmlers drøm om radikalt at ændre Europas udseende efter de nazistiske begreber om race og etnicitet.² Hertil kom, at Himmler var bevidst om, at udvidelsen af Tysklands territoriale grænser var et projekt, som krævede en hidtil uset militær styrke og ikke ville kunne gennemføres uden store tab. Således udtalte han i en intern tale til SS-gruppeførerne i 1938: »Vi må være klar over, at det i de næste ti år vil komme til opgør uden fortilfælde, konflikter af kritisk art. Det er ikke kun kampen mellem nationerne, men også en udfordring på verdensanskuelse fra jøder, frimurere, marxister og kirker overalt i verden.«³ Det handlede for Himmler bl.a. om at udkæmpe denne kamp med det lavest mulige antal *tyske* ofre. I talen gjorde han det endvidere klart, at han anså enhver germansk soldat hvervet til SS som en potentiel fremtidig fjende mindre at skulle bekymre sig om. Der var således flere motiver og dagsordener, men med samme mål: Tysklands endelige sejr i en kamp om verdensherredømmet. Den nye politiske diskurs om Waffens SS's sammensætning og struktur blev tydeligt slået fast i selvsamme tale, idet Himmler lod de tilhørende gruppeførere forstå, at man havde til hensigt at: »... hente germansk blod fra hele verden«, og at der inden for to år ville være opstillet en *Standarte Germania* bestående af ikke-tyske germanere.

Hemmelig hvervning og transport af de frivillige

Af en intern skrivelse fundet blandt den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark, Cecil von Renthe-Finks håndakter, dateret 3.5.1940, fremgår, at det indledningsvis var Hitlers plan, at kernegrupper af tyske SS'ere skulle flyttes til dansk jord og have til opgave: »... ved deres vældige appel vinde frivillige fra Danmark og påvirke dem i en germansk folkelig fællesskabstankes ånd og lidt efter lidt frigøre dem fra bindingen til

2 Mark Gingerich: Waffen SS Recruitment in the »Germanic Lands«, 1940-1941, i: *Historian* bd. 59 (1997), s. 816.

3 Bradley Smith & Agnes Peterson: *Heinrich Himmler: Geheimreden 1933 bis 1945 und andere Ansprachen*, Propyläen Verlag 1974, s. 37-38 (oversat fra tysk af artiklens forfatter).

Vestmagterne«. ⁴ Allerede fire dage efter besættelsen af Danmark, havde chefen for SS-rekruttering, Gottlob Berger, efter ordre fra Himmler, derfor sørget for, at SS-agenter begyndte at gøde jorden for hemmelig rekruttering i Danmark og Norge. ⁵ Den 20. april 1940 udstedte Hitler imidlertid en ordre om oprettelsen af et regiment Nordland, som nu i stedet skulle placeres på Lendorf kaserne i Klagenfurt, Østrig. ⁶

Hvervningen foregik i begyndelsen hemmeligt, idet den stred mod den besættelsesordning, Danmark havde indgået med Tyskland. Den skulle ligeledes hemmeligholdes for den tyske værnemagt, da denne modsatte sig SS's hastige ekspansion. ⁷ I udførelsen af hvervningen på dansk jord indgik både tysk og dansk personel. At det ikke alene blev et tysk anliggende, skyldtes, at Himmler anså det for mest hensigtsmæssigt også at inddrage de danske nazister. ⁸ Man rettede derfor henvendelse til Frits Clausen, lederen af DNSAP, det danske nationalsocialistiske parti. ⁹ Overtalelsen af Clausen blev efter ordre fra Gottlob Berger varetaget af den tyske politidirektør, SS-Standartenführer Johann Hinrich Möller, der fra marts 1940 overtog stillingen som hverveofficer i Danmark. Indtil dette tidspunkt var der kun foregået en beskeden hvervning blandt det hjemmetyske mindretal i Sønderjylland – 50-60 personer, hvoraf kun de 17 menes at have fortsat til aktiv krigstjeneste. ¹⁰

Möller kendte kun Clausen perifert og valgte derfor at tage den hjemmetyske partifører Jens Møller med, da han opsøgte Clausen i Bovrup i begyndelsen af maj 1940. ¹¹ Forholdet mellem hjemmetyskerne og danskerne var køligt, og mødet blev ikke gjort lettere af, at Clausen ikke ønskede at blive slået i hartkorn med denne segregerede 'udanske' gruppe. I det hele taget var Clausens utilfredshed med mødets formål

4 Intern tysk skrivelse af 3.5.1940. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/301 (oversat fra tysk af af artiklens forfatter).

5 Mark Gingerich: *Waffen SS Recruitment in the »Germanic Lands«, 1940-1941*, s. 818. Det skal endvidere bemærkes, at hvervningen i Norge først blev iværksat i januar 1941 (Henning Poulsen: *Besættelsesmagten og de danske nazister*, Gyldendal 1970, s. 138).

6 Henning Poulsen: *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 137. Navnet »Nordland«, måtte regimentet i øvrigt dele med et tysk »verdensanskuelses-kampblad« (Peter Longe-rich, *Heinrich Himmler. Europas bøddel*, Forlaget Broe 2009, s. 263).

7 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 133.

8 Skrivelse fra Himmler af april 1940 til den tyske udenrigsminister Joachim von Ribbentrop, der tilkendegiver hans ønske om at inddrage DNSAP i hvervningen. Rigsarkivet, sp. 6/6975.

9 Politirapport i sagen mod Frits Clausen. Informationerne er afgivet af Johann Hinrich Möller 5.3.1947. Rigsarkivet, 1a-5, XIV/PP.

10 Johan Peter Noack: *Det tyske mindretal i Nordslesvig under besættelsen*, Munksgaard 1975, s. 95-96.

11 Politirapport i sagen mod Frits Clausen. Informationerne er afgivet af Johann Hinrich Möller den 5. marts 1947. Rigsarkivet, 1a-5, XIV/PP.

tydelig, hvilket foruden det nævnte kunne tilskrives, at han påregnede en snarlig overtagelse af regeringsmagten og derfor ikke ønskede at afgive gode, trofaste mænd til Tyskland. Magtovertagelsen blev som bekendt aldrig til virkelighed, men på dette tidlige tidspunkt var det en reel mulighed, som også de danske politikere var bevidst om. Möller var således allerede på forhånd indstillet på, at en vis uvilje fra Clausens side kunne påregnes. Med til mødet havde han derfor medbragt en kopi af Adolf Hitlers befaling om oprettelsen af Regiment Nordland, på hvilken Clausen reagerede med at udtale, at: »... han var Dansker, og Hitler havde intet at skulde befale her i Danmark«. ¹² Möller lagde derfor pres på Clausen, idet han lod ham vide, at såfremt han ikke accepterede planen, ville man henvende sig til andre danske kredse, herunder danske idræts- og sportsforeninger. Clausen lod sig overtale, hvilket givetvis kan tilskrives, at han var klar over, at hvervningen ville gå i gang med eller uden hans deltagelse. Det blev samtidig slået fast, at Frits Clausen fik det overordnede ansvar for at skulle stille med folkene, og at enkelthederne i hvervningen ganske var overladt til ham selv. Perioden, de frivillige skulle udsendes i, blev kun vagt beskrevet med ordene: » ... indenfor en kortere eller længere Periode«. ¹³ Ligeledes blev Clausen lovet, at de hvervede ikke skulle indsættes: »... i denne Krig«. ¹⁴ Forventningen om, at krigen snart ville være vundet, fik i det hele taget en afgørende betydning for måden, hvorpå denne tidlige hvervning fandt sted.

At Clausen ikke var begejstret over tanken om at skulle sende danskere til Tyskland, fremgår af en samtale, han efterfølgende havde med den sønderjysk fødte tyske diplomat Gustav Meissner den 8. maj. Her fremdrog Clausen således, at hvervningen blot var endnu et eksempel på, at Tyskland altid kom og forlangte alt muligt under påberåbelse af den ideologiske samhørighed, mens han selv kun fik tomme løfter igen. Han ønskede ikke, at hans nærmeste folk skulle rejse til SS-uddannelse i Klagenfurt. Faktisk ønskede han ingenting fra tysk side. ¹⁵

Trods Clausens indledende modvilje var aftalen dog nu en realitet, og man indledte en landsdækkende hvervning med hemmelige sessioner i partilokaler, på hoteller og i gymnastiksale fordelt ud over de fleste større byer. Det overordnede ansvar for de enkelte landsdele blev varetaget af topfolk i partiet, herunder DNSAP's særlige tillidmænd,

12 Samme.

13 Samme.

14 Samme.

15 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 139.

områdeledere og SA-førere. På Fyn blev kampagnen administreret af landsretssagfører Holger Bryld,¹⁶ der bl.a. fik hjælp fra den nazistisk indstillede godsejer Ernst Horn.¹⁷ For Københavns vedkommende var det ingeniør Kai Rinck,¹⁸ der bl.a. fik assistance af SA-føreren kaptajn Thorsen.¹⁹ Når et passende antal personer var mønstret og indskrevet, blev de frivillige fremstillet på sessioner, som Waffen SS lod afholde i de forskellige byer under administration af Standartenführer Möller og lederen for hvervekontoret i Hamborg, SS-Hauptsturmführer Ellenberger. Som leder af det ordinære sessionsudvalg udpegedes SS-Obersturmführer Erich Lorenz.²⁰

Målet var i første omgang at hverve 300 danskere, som skulle sendes til uddannelse i det nyopstillede SS-Regiment Nordland i Klagenfurt. Intentionen med denne uddannelse var ifølge en intern skrivelse fra Himmler, at: »... opdrage disse frivillige fra Danmark ... til bevidste germanere og overbeviste bærere af den nationalsocialistiske verdensanskuelse og den germanske rigsidé«. ²¹

Hvervningens karakter blev dog hemmeligholdt for de frivillige, som lod sig indskrive og mødte op på sessionerne. Her lod man dem forstå, at der var tale om et politisk kursus i Klagenfurt af 3-6 måneders varighed. Herefter ville de komme til at deltage i Frits Clausens nært forestående magtovertagelse og få tildelt fremtrædende stillinger i samfundet alt efter den enkeltes smag.²²

16 Politirapport af 21. juni 1940, som beskriver Holger Møller Hansens afgivelse af informationer til Sikkerhedspolitiet i Odense. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/25.

17 Intern skrivelse fra DNSAP af 1940, hvori der fastslås, hvordan indskrivning til SS-Standarte Nordland skal finde sted. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1a-5, samt politirapport under overskriften »Hvervning og krigstjeneste«. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/A1 (retrospektiv redegørelse fra politiet. Foreligger udateret, men da den bl.a. indeholder uddrag af forhørsituationer foretaget efter den 5. maj 1945, må den tilhøre gruppen af kilder, der blev til efter krigens afslutning).

18 Intern skrivelse fra DNSAP af 1940, hvori der fastslås, hvordan indskrivning til SS-Standarte Nordland skal finde sted. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1a-5.

19 Politirapport af 22.8.1940, hvori meddeler afgiver oplysninger, Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/36.

20 Henning Poulsen, Det tyske hvervekontor i Danmark, i: *Danske Magazin*, bd. 50, hæfte 1 (2006), s. 135.

21 Punkt 4 i skrivelse fra Himmler vedrørende oprettelsen af regiment Nordland. Dateret april 1940, Berlin. Rigsarkivet, Sp. 6/6974 (oversat fra tysk af artiklens forfatter).

22 Politirapport, som beskriver hvervningens forløb. Foreligger udateret, Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen XIV/25. Informationerne underbygges af interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen januar 2010, samt yderligere en politirapport af 22. juni 1940, hvori en af politiets meddelere oplyser, at det blev stillet de frivillige i udsigt at overtage stillinger inden for politi, told, jernbane- og postvæsen. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/25.

Hvervningen skete både inden for og uden for de nationalsocialistiske kredse. Man valgte at sigte bredt, fordi man i starten ikke fik den forventede tilslutning fra DNSAP's egne medlemmer. Hvervningen måtte derfor udvides til også at omfatte arbejdsløse unge.²³ For denne gruppes vedkommende var hvervemetoderne endnu mere fordækte og vildledende, med løfter om bl.a. et skiskoleophold,²⁴ et maskinskrivningskursus²⁵ samt et sportskursus af seks ugers varighed.²⁶ Om hvervemetoderne indrømmede Lorenz senere i en intern rapport, at det: »... dengang var den eneste mulighed for at få frivillige«,²⁷ og at: »... det gik alt sammen mere eller mindre på krampagtigheder eller overtalelse af de frivillige«. ²⁸ Han roste endvidere i denne sammenhæng SS-Untersturmführer Heinrich Lönnecker fra *SD-Außenstelle* – afdeling af SS's særlige sikkerhedstjeneste – for at have rejst rundt med DNSAP's tillidsmand og skaffet frivillige: »... med alle metoder«. ²⁹ Hvordan DNSAP's tillidsmænd fandt frivillige, der var uden for partiet, vides ikke, men ifølge den danske nazist Oluf Krabbe beroede det i denne indledende periode: »(...) nærmest på tilfældigheder, om eventuelle interesserede fik kendskab til optagelsesprocedurens praksis«. ³⁰ Sikkert er dog, at der var tale om en klar overvægt i hvervning inden for partiets egne rækker. Således fremgår det af en liste fra september 1940 vedrørende 95 frivillige, at de 75 var medlemmer af DNSAP, 7 var ikke medlemmer, mens oplysninger savnes om 13. ³¹ Denne relative fordeling understøttes af Holger Møller Hansens beretning, hvoraf det fremgår, at han, i forbindelse med sin afrejse mod Klagenfurt den 26. juni 1940, vurderede gruppen af ikke-medlemmer til at tegne sig for omtrent 20 pct. ³²

Selvom op imod 1000-1200 unge danskere deltog i SS' sessioner over sommeren 1940, var det dog kun de omtalte ca. 300 personer, som endte med at blive udtaget og sendt til Nordland i Klagenfurt samme år. Det relativt lave antal, man ønskede at rekruttere, betød, at de tyske

23 Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, Nordisk Forlag 1947, s. 1364.

24 Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 18.

25 Samme, s. 40.

26 Politirapport under overskriften »Hvervning og krigstjeneste«, jf. note 17.

27 Rapport af 1941 fra Obersturmbahnführer Erich Lorenz vedrørende hverveforholdene i 1940/41, *Geschichte der Nebenstelle Nordsee der Waffen SS*, s. 2. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/265 (oversat fra tysk af artiklens forfatter).

28 Samme, s. 17

29 Samme, s. 2.

30 Oluf Krabbe, *Danske soldater i kamp på Østfronten*, Bogdans Forlag 1998, s. 18-19.

31 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 145.

32 Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 39-40.

SS-læger, som var knyttet til sessionerne, kunne tillade sig at være udtalt selektive i deres afgørelse af, hvem der var egnet. Mange opfyldte derfor ikke de strenge krav, der ud over det rene ariske slægtskab også omfattede en mindstehøjde på 170 cm og en alder fra 17 til 26 år.³³ Hertil kom, at tatoveringer var bandlyst, og at flere blev kasseret på grund af huller i tænderne.³⁴ At kravene var strenge, fremgår ligeledes af Holger Møller Hansens beretning. Han forklarer, at en session fandt sted den 20. juni på Wandalls Hotel i Svendborg, hvor han og de øvrige frivillige blev underkastet en indgående undersøgelse af såvel en læge som en tandlæge. Om dette beretter han, at: »Sessionen var, som en dansk session. – Af med alt tøjet, og grundigt vurderet af tyske militære læger, der med relativt stramme miner efterså alle ens krummelurer i begge ender. – Den ene ørelæge var ikke tilfreds med mit venstre øre, men den anden var ligeglad. Måske har han stået og tænkt på, at jeg jo alligevel kun skulle til fronten. – Jeg har i øvrigt aldrig haft kritik på de indre sider af mine ører, så noget alvorligt har der jo nok ikke været at se«. ³⁵ Møller Hansen fortæller endvidere, at han deltog i denne session sammen med ca. 30 andre personer fra Faaborg, Nyborg, Svendborg, Odense og Assens, og at der ud af denne gruppe blot blev udtaget fire personer.³⁶ Disse informationer gav han efterfølgende videre til sin kontaktperson i Odense Sikkerhedspoliti.³⁷ At kasserings-procenterne var høje, stemmer overens med oplysninger fra andre kilder, hvoraf det eksempelvis fremgår, at der under en session i København i juni 1940 med ca. 200 ansøgere kun blev godkendt 70.³⁸ Diverse lister fra DNSAP samt tyske lister viser endvidere, at sessionerne med sikkerhed affødte fire hold af frivillige, om end en række informationer implicit indikerer, at der nok nærmere har været tale om op mod seks hold, der rejste til Klagenfurt i perioden fra juni til september 1940.

For så vidt angår den danske stats reaktion, forelå der i slutningen af juli 1940 tilstrækkeligt med efterretninger fra Sikkerhedspolitiet til, at

33 Intern rundskrivelse af 20. juli 1940 vedr. Nordland fra Standartenführer Möller, FJL-arkiv (Privatejet arkiv ejet af Frants Langhoff).

34 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 145.

35 Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 25.

36 Sst. Tallet understøttes endvidere i interview af januar 2010 med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, som ligeledes deltog i denne session og var blandt de fire, som blev udtaget.

37 Politirapport af 21. juni 1940, som beskriver Holger Møller Hansens afgivelse af informationer til Sikkerhedspolitiet i Odense, jf. note 16. I denne afgiver Møller Hansen bl.a. oplysninger om sessionens karakter, som han mistænker for at dreje sig om hvervning til tysk flyvertjeneste.

38 Politirapport, hvori der fremgår informationer om, hvordan hvervningen udspillede sig i 1940. Foreligger uden dato. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen XIV/A1.

man turde fastslå, at hvervningen var ulovlig, og at sessionerne derfor var: »... i Strid med Straffelovens Paragraf 128, der rammer den, som i den danske Stat foretager Hvervning til fremmed Krigstjeneste«. ³⁹ Paul Ernst Kanstein, SS-Brigadenführer og højt placeret embedsmand i det tyske besættelsesstyre i Danmark, formåede dog at sløre hvervningens karakter over for de danske myndigheder, idet han under et møde den 2. august med den danske rigspolitichef Thune Jacobsen foregav, at der ikke var tale om hvervning til krigstjeneste, men at de unge blot skulle til uddannelse på en militært organiseret partiskole i Tyskland. ⁴⁰ Han bestred endvidere, at der var tale om uddannelse med kup for øje, samt at de frivillige skulle være blevet stillet ledende poster i udsigt. I den tidligere omtalte rapport fra Lorenz, lederen af sessionerne, roser denne således Kanstein for hans evne til: »... ved udtalt taktisk optræden at lade den danske regering forblive i uvished«. ⁴¹ Som månederne gik, kunne Sikkerhedspolitiet dog konstatere, at Kansteins påstande var usande, men da man ikke fandt det muligt at bremse hvervningen, skete der fra september samme år en legalisering, nemlig ved oprettelsen af det første officielle hvervekontor i Danmark, *Ergänzungsamt der Waffen SS, Nebenstelle »Nordsee«*, på A.F. Kriegersvej nr. 33 i København. ⁴² Dette blev direkte underlagt SS, og administreret af den hidtidige sessionsleder Erich Lorenz. ⁴³

De, der var blevet fundet egnede på de tidlige hold, fik efter sessionen oplyst, at de skulle møde på forskellige destinationer nogle få dage senere, medbringende levnedsmidler til et par dage og rigeligt med toiletartikler, strømper og lommeturklæder, samt en tom kuffert. ⁴⁴ Herfra begyndte en camoufleret transport. De frivillige blev anbragt i gamle lastvogne overdækket med presseninger, hvorefter turen mod Østrig begyndte. For at minimere risikoen for at blive stoppet ved grænsen til Tyskland havde man fra SS's side garderet sig på forskellig måde,

³⁹ Politirapport fra Sikkerhedspolitiet af juli 1940, som på baggrund af efterforskning fastslår, at hvervningen var ulovlig. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/25.

⁴⁰ Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 150.

⁴¹ Rapport af 1941 fra Obersturmbannführer Erich Lorenz vedr. hverveforholdene i 1940/41, jf. note 27.

⁴² Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1371.

⁴³ Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 151.

⁴⁴ Politirapport af 21. juni 1940, som beskriver Holger Møller Hansens afgivelse af informationer til Sikkerhedspolitiet i Odense, jf. note 16. Understøttes endvidere i interview af januar 2010 med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen.

eksempelvis ved at påføre vognene et Røde Kors-logo på siden,⁴⁵ samt i mindst ét andet tilfælde ved at skrive ordene: »*Levende Svin*« med kridt på presseningen.⁴⁶ De frivillige fik endvidere streng instruks om ikke at kigge ud, for: »Sådan noget gør »levende svin« ikke«, som Holger Møller Hansen bemærker i sin beretning.⁴⁷

Fra Flensborg fortsatte de frivillige, efter en overnatning på byens politistation, videre med tog mod rejsens endelige destination i Klagenfurt, Østrig.

Forvirring og splid fra første færd

Rejsen ned gennem Tyskland tog i omegnen af et par dage. Ved ankomsten på banegården i Klagenfurt blev de frivillige afhentet af SS'ere i uniform. Herefter påbegyndtes en marchtur mod kasernen, hvor de frivillige blev budt velkommen ved indkørslen af Obersturmbannführer Dr. Rudolf Jacobsen. Denne var kommandør i Nordland i sommeren 1940, men blev i oktober samme år afløst af Sturmbannführer Harry Polewacz.⁴⁸ I talen blev det gjort de frivillige klart, at de nu var underlagt det tyske riges *Reichskriegsgesetze* (krigslove) og *Verordnungen* (forordninger) og skulle kæmpe side om side mod hagekorsets dødsfjender.⁴⁹ Det stod derfor øjeblikkeligt de frivillige klart, at der nu ikke længere var tale om et politisk kursus af 3-6 måneders varighed, men derimod en regulær uddannelse til SS. Værre blev det, da de kort efter blev forelagt et spørgeskema med henblik på kontrakt på minimum to års krigstjeneste samt adspurgt, om de var klar til at deltage i kampen mod det engelske plutokrati. Der var altså tilsyneladende tale om fronttjeneste mod England. Som en frivillig bemærkede det i et brev hjem til partiføreren, virkede dette som: »... et Kølleslag paa de omkringsiddende, der overhovedet slet ikke havde taget Tjenestetidens Varighed i Betragtning. Den regnede de afgjort kun for 3 Maaneder – saaledes var jo Aftalen ved Hvervningen i København«. ⁵⁰ Efter henvendelse til kom-

45 Tidligere Oberscharführer Vagn Thor Nielsens beretning om den tidlige hvervning. Beretningen er overleveret mundtligt og nedskrevet af VTN's søn et ukendt antal år efter krigen. Er ikke tidligere benyttet i forskningsmæssig sammenhæng. Kopi opbevares af denne artikels forfatter. Informationerne understøttes tillige af interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, januar 2010.

46 Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 34.

47 Sst.

48 Interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, januar 2010.

49 Obersturmbannführer Jacobsens velkomsttale til de frivillige i Klagenfurt, den 25. juni 1940, Rigsarkivet, 1a-5, XIV/221.

50 Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1366 (gengivelse af en rapport fra en frivillig i Nordland i 1940).

mandant Jacobsen blev de frivillige mødt med den besked, at de ikke skulle ulejlige ham med den slags: »... uvæsentlige Bagateller i Tide og i Utide«, og at han iøvrigt ikke kendte noget til en sådan aftale.⁵¹ Trods ihærdige forsøg på at få afklaret denne »misforståelse« kom de frivillige til kort. Ved en telegrafisk henvendelse til Frits Clausen med forespørgsel om, hvorledes man skulle forholde sig til Klagenfurt-ledelsens ønske om, at man skulle underskrive kontrakt til krigstjeneste, svarede Clausen kort og kontant tilbage med ordene: »Skriv under – skriv under«.⁵²

Hvad der i øvrigt delte de frivillige i to lejre, var ledelsens syn på Danmarks fremtidige rolle i et nyt Europa under tysk ledelse. Kommandanterne i lejren udtalte, at det nye Europa, der ville opstå efter krigen, ville blive samlet under Italiens og Tysklands førerskab, og at: »... alle germanske Stater skulde samles under eet – under Adolf Hitler«.⁵³ I denne sammenhæng havde: »... latterlige Smaastater ... ingen Ret til fortsat at lave Storpolitik og absolut ingen ret til fortsat at kæmpe mod Nationalsocialismen«. Ifølge kilden – en rapport sendt hjem til Frits Clausen, skrevet af et partimedlem blandt de frivillige – blev det ydermere sagt, at alle små stater, herunder Holland, Belgien, Norge, Sverige og Danmark, derfor ville blive indrulleret i det storgermanske rige og: »... Danmark vilde blive et Gau i Tyskland og ... Frits Clausen vilde blive Gauleiter«.⁵⁴ Stadig ifølge rapporten mente nogle af de frivillige, at dette var det helt rigtige, men omtrent halvdelen opponerede kraftigt. Alt i alt affødte det en så stærk reaktion blandt de frivillige, at en stor del af dem i protest blot skrev »4 Uger« i rubrikken: »Hvor længe ønsker De uddannelse?« Rapporten udtrykker videre, at emnet også havde været diskuteret på holdet før dem – hvor diskussionen havde været endnu mere heftig – og at det var hovedårsagen til, at mange havde nægtet at gå med i krigen mod England, men snarest ønskede at komme hjem.⁵⁵ Kunne Frits Clausen derimod afkræfte Klagenfurt-ledelsens påstande om Danmarks fremtid, kunne afsenderen til gengæld garantere, at alle ville forblive der frivilligt i den fulde uddannelsestid og om nødvendigt gå med i krigen mod England. Hertil svarede Frits Clausen beroligende, idet han i sit svar på brevet gjorde de frivillige klart, at: »... hvorledes denne Genrejsning skal ske, afgøres ikke i Klagenfurt, hverken af jer eller andre, og derfor skal I ikke hengive jer til

51 Samme.

52 Politirapport under overskriften »Hvervning og krigstjeneste«, jf. note 17.

53 Rapport fra frivillig til Frits Clausen, afsendt fra Klagenfurt i 1940. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1-a-5.

54 Samme.

55 Samme.

politiske Kandestøberier, hverken ved at fremsætte dem eller ved at lytte til saadanne, om de blev fremsat«. ⁵⁶

Trods Clausens ihærdige forsøg på at glatte ud forblev konsekvensen af uoverensstemmelsen dog, at gruppen af frivillige var splittet mellem dem, som var indforstået med at skrive kontrakt, og dem som fortsat nægtede.

Opdeling af de frivillige og ideologisk skoling på flere niveauer

Gruppen af frivillige, som accepterede kravet om krigstjeneste, blev fordelt på fire kompagnier, som også omfattede tyske frivillige. Herefter påbegyndte de en hård, rent militær uddannelse, hvor den ideologiske dimension var kraftigt nedtonet. Som Ellef Rasmussen, der kom med i 1. kompagni, udtaler det, var det først på officersskolen, at det politiske for alvor kom i fokus. ⁵⁷

For gruppen, som nægtede at indgå kontrakt, formede hændelsesforløbet sig ganske anderledes. Denne gruppe blev kort tid efter adskilt fra de øvrige og indkvarteret under særdeles beskedne forhold i nogle nærliggende garager, kun indeholdende køjepladser med madrasser. ⁵⁸ De blev derfor fremover sarkastisk omtalt som 'garage-SS'ere' blandt de øvrige frivillige, som havde indvilliget i at skrive kontrakt. ⁵⁹ Meget tyder på, at man fra ledelsens side ikke vidste, hvad man skulle stille op med gruppen af nægttere, og sandsynligheden taler for, at kommandanterne i lejren faktisk talte sandt, når de påstod at være uvidende om de fordækte hverveforhold i Danmark. Dette sås tydeligt, da kommandant Jacobsen efter krigen afgav forklaring under et forhør i Hillerød. Forelagt dette spørgsmål undredes han tilsyneladende og udtalte, at: »... Frits Clausen ikke kan have været uvidende om, at det fra Starten drejede sig om Hvervning til egentlig Krigstjeneste i SS, naar Folk hvervedes til Klagenfurt«. ⁶⁰ Man stod altså i 1940 med en højst uventet situation med denne genvordige gruppe af militærnægttere og valgte på denne baggrund at stable en alternativ plan på benene. De frivillige blev stillet

⁵⁶ Frits Clausens svar af 15.7.1940 til de frivillige i Klagenfurt, Rigsarkivet, 1a-5, XIV/223.

⁵⁷ Interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, januar 2010.

⁵⁸ Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 59. Møller Hansen hørte til blandt 43 personer fra hold 2, som sagde nej til at skrive kontrakt og derfor blev indlogeret i omtalte garager. Understøttes endvidere af interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, januar 2010.

⁵⁹ Interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, januar 2010.

⁶⁰ Politirapport under overskriften »Hvervning og krigstjeneste«, jf. note 17.

over for valget mellem enten at blive sendt direkte hjem eller deltage i et politisk kursus, som bl.a. tog udgangspunkt i de nationalsocialistiske grundsætninger. Håbet var, at man herigennem kunne overtale dem til alligevel at skrive kontrakt. Det er uvist, hvor mange der tog imod sidstnævnte tilbud, men den øvrige del blev, som lovet, inden for kort tid sendt tilbage til den danske grænse, hvor tyskerne forsynede dem med rejsepenge, så de kunne tage videre hjem.⁶¹

For gruppen, som havde accepteret tilbudet, begyndte nu en intensiv verdensanskuelses-undervisning kombineret med træning i våbenbrug. Af en rapport fra en frivillig, der deltog i denne undervisning, fremgår, at man fik udleveret en daglig tjenesteplan, som blandt andet indeholdt *Vortrag* (foredrag) to gange om dagen, kl. 10-11 og igen kl. 14-15.⁶² Al undervisning foregik på tysk, hvorfor de frivillige ligeledes modtog en regulær tyskundervisning, som varede op til fem timer daglig.⁶³ Hertil kom en række filmforevisninger, der primært omhandlede Tysklands store fremskridt på de forskellige fronter samt viste de tyske Stuka-piloters bombedyk over fjendens stillinger.⁶⁴ Af yderligere en rapport fra en frivillig fremgår det, at ledelsen i Klagenfurt udvalgte nogle af disse såkaldte garage-SS'ere til at assistere med at udpege, hvilke uvillige personer på de efterfølgende hold man mente med fordel kunne overgå til dette politiske kursus.⁶⁵ Af samme rapport fremgår det, at der blandt de frivillige således blev refereret til et 'militært' og et 'politisk' hold i Klagenfurt sommeren igennem.

De førømtalte foredrag behandlede 46 undertemaer⁶⁶ inden for to hovedområder: raceteori og geopolitik. Efter hver lektion havde de frivillige en time til diskussion og yderligere en time til at nedskrive hovedtrækkene.⁶⁷ I den geopolitiske afdeling optrådte overskrifter som: »Samling af de germanske Folk under Tysklands ledelse«, »Et stort Germanium«, »Den europæiske Nyordning«, og »Den nationalsocialistiske

61 Politirapport af 22.8.1940, hvori meddeler afgiver oplysninger. Landsarkivet for Sjælland, FC-sagen, XIV/36.

62 Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1368 (gengivelse af rapport fra en frivillig i Nordland i 1940).

63 Samme.

64 Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 88.

65 Rapport af 11.8.1940 fra frivillig i Klagenfurt til Frits Clausen. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 5C Mappe 21A, XIV/30.

66 Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1368 (gengivelse af rapport fra en frivillig i Nordland i 1940).

67 Fremgår af brev fra frivillig, skrevet under opholdet i Klagenfurt den 22.8.1940. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1a-5.

førerstat«. ⁶⁸ Som overskrifterne vidner om, forsøgte man at overbevise de frivillige om fornuften i, at Danmark på sigt skulle indgå som en del af det planlagte Tredje Rige. I den 'raceteoretiske' del finder vi overskrifter som: »Racesundhed«, »Beskyttelse af Racen mod arvesyge Individer«, »Nordens Kamp mod Frankrig«, samt »Jødespørgsmålet«. Det fremgår tydeligt, at det overordnet handlede om at overbevise de frivillige om den ariske races overlegenhed og Tyskland som den ubestridte førerstat. Hadpropagandaen mod jøderne rakte også ind i en dansk kontekst, idet det hævdedes over for de frivillige, at det siden 1770'erne var gået tilbage i Danmark på grund af jødernes stigende indflydelse. ⁶⁹

Undervisningen hvilede også på en lang række andre nationalsocialistiske grundsætninger med en specifik fokus på historiske forhold. Heraf kan nævnes: »Nordisk Kultur«, »Germanere og Vikinger«, »Den storgermanske Tid«, »Hvorfor gik den indo-germanske Race til Grunde?« og »Kampe og Ofre indtil Sejren«. Undervisningen vedrørte således både bagud- og fremadrettede forhold udtrykt ved en gennemgang af den såkaldt germanske historie frem til 1940, blandet med visioner om fremtidens verdensorden – en verdensorden, præget af Himmlers forestillinger om socialdarwinisme, hvor nogle nationer havde deres berettigelse, mens andre ikke levede op til de høje racehygiejniske krav. Et eksempel på denne differentiering var den foromtalte tematik »Nordens Kamp mod Frankrig«. Man hævdede her, at en raceforurening havde fundet sted i Europa, hvorigennem Frankrig, i kraft af en blanding mellem negrene og kolonisterne, var udgået af den nordiske stamme. ⁷⁰

Listen viser endvidere tre temaer med direkte relation til Danmark: »Liberalismen i Danmark«, »Genopbygningen i Danmark« og »Danmarks Kultur i Fortid og Fremtid«. At danske forhold på denne måde blev inddraget i Himmlers verdensanskuelselære viser, at undervisningen også gik længere end det tyske folk og dettes såkaldt skæbnebundne ret til en førerposition i et nyt Europa. Man spillede her i stedet på det nationale i de danske tilhørere og stræbte efter at give dem en forståelse for, hvad der i den nationalsocialistiske optik bandt hele den nordiske race sammen.

⁶⁸ Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1368 (gengivelse af rapport fra en frivillig i Nordland i 1940).

⁶⁹ Claus Bundgård Christensen m.fl., *Under hagekors og Dannebrog*, Aschehoug 1998, s. 283.

⁷⁰ Sst.

Ideologisk skoling med ringe effekt

De frivilliges reaktioner på undervisningen var af varierende karakter, givetvis afhængigt af den enkeltes motiver for at lade sig hverve. Eksempelvis husker en af de frivillige, som ifølge eget udsagn havde meldt sig af sociale årsager, at det første han tænkte, da han blev præsenteret for den nazistiske racelære, var: »Det er løgn«. ⁷¹ Af ydeligere en række private breve skrevet af diverse frivillige i 1940 fremgår dog ligeledes udtalelser som: »... vi har jo paa mange Omraader maattet revidere vor hidtidige Opfattelse en del, specielt indenfor Historien, det viser os, at den Undervisning vi har fået hjemme, bygger paa et komplet falsk Grundlag«. ⁷² Af endnu et brev fremgår det, at: »... vi er jo ogsaa Sønnen af et Folk, der har underlagt sig Havet, lige fra Vikingedagene, og som atter skal have sin nordiske Arv for at tilkæmpe sig den Plads, Nordens Folk er berettiget til. Det er en af Demokratiets største Forsyndelser, at Ungdommen saa godt som Intet har faaet at vide om vor nordiske Fortid og Kultur. Nu maa vi drage til fremmede Lande for at lære om vore Forfædre, deres Liv og Færden, lære hvordan vi atter skal finde tilbage til vort eget Blods Veje«. ⁷³ Som et sidste eksempel kan fremdrages et brev, hvori en frivillig skriver: »... vi faar nu en politisk Uddannelse, lige fra første Begyndelse, med Racelære, Arvelighedslære og nordisk Kultur og Folkefællesskab. I kan tro vi faar lært at bruge Hjernen. Ellers er jeg uendelig glad for Opholdet hernede og hænger i af alle Kræfter, for at være blandt de bedste«. ⁷⁴

At undervisningen foregik på tysk, har givetvis vanskeliggjort situationen for tilrettelæggerne. Som den frivillige udtrykker det i sin før citerede rapport til Frits Clausen, var han ikke helt klar over resultaternes art, da: »... de 90% der ikke kunde Tysk, daarligt nok kunde sige Goddag og Farvel ved Kursusets Afslutning, og da alle Foredragene blev afholdt paa Tysk, havde de kun kunnet forstaa Teksterne, der paa Timeplanen var skrevet paa Dansk og Tysk«. ⁷⁵

Sideløbende med den ovenfor beskrevne 'teoretiske' undervisning modtog de frivillige en praktisk-ideologisk skoling, hvilket bl.a. ses udtrykt gennem Holger Møller Hansens beskrivelse af undervisning i at

71 Samme, s. 306.

72 Brev fra frivillig, skrevet under opholdet i Klagenfurt den 22.8.1940. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1a-5.

73 Brev fra frivillig, skrevet under opholdet i Klagenfurt den 23.8.1940. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1a-5

74 Brev fra frivillig, skrevet under opholdet i Klagenfurt den 21.8.1940. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1a-5

75 Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1368 (gengivelse af rapport fra en frivillig i Nordland i 1940).

»heile«. Han og de øvrige frivillige skulle stå på en lang række og en efter en gå frem og »heile« på den helt korrekte måde. Dette foregik ved, at forreste mand, når kommandoen lød, gik fremad til han nåede ca. syv skridt fra befalingsmanden. Her skulle han rette sig op og fortsætte sin gang med armene lige ned langs siden. Når han var et par skridt nærmere befalingsmanden – altså ca. fem skridt fra denne – skulle han stoppe op, dreje højre arm om skulderleddet i strakt tilstand, til den havde en vinkel, hvor håndfladen vendte skråt fremad, og med et ryk dreje hovedet, så blikket blev vendt mod befalingsmanden. Umiddelbart herefter skulle der lyde et rungende højt »HEIL HITLER!«, hvorefter man igen stillede sig bagest i køen. Møller Hansen beskriver endvidere, hvordan denne øvelse skulle gentages igen og igen, indtil det hele foregik: »... med den rigtige vinkel ... den rigtige fart, samt det rette smæld med tungen, når råbet lød«. ⁷⁶ Når befalingsmanden var tilfreds, blev de bedste fritaget og kunne: »... træde af og stå og nyde, at de lungesvage kammerater ikke skreg højt nok«. ⁷⁷

Denne undervisning illustrerede med stor tydelighed SS-ledelsens ønske om at fremavle soldater med total lydighed over for det germaniske storriges ubestridte fører – eller som Møller Hansen selv udtrykker det, syntes den: »... at indeholde en trang til at aflevere en oratorisk trosbekendelse«. ⁷⁸ Hertil kom en række yderligere forsøg på at overtale de frivillige, gennem taler fremført af honoratiores indforskrevet fra Berlin. ⁷⁹ Et eksempel på dette ses i Holger Møller Hansens beskrivelse af en tale afholdt i lejren af den karrieremæssigt fremadstormende SS-officer Adolf Eichmann – senere kendt for sin centrale rolle som gerningsmand under Holocaust – i tidsrummet mellem den 26. juni og den 9. august 1940. ⁸⁰ Ifølge Møller Hansen blev de frivillige ved den lejlighed lovet en bondegård i Ukraine i dansk stil med røde malkekøer, hvis blot de ville underskrive kontrakten på krigstjeneste. ⁸¹ Eichmann understregede, at planen også mere generelt omfattede flytning af store dele af den danske befolkning hertil: »... for derved at give dem underudviklede egn et racemæssigt løft – og her ville den danske

⁷⁶ Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 70.

⁷⁷ Samme, s. 71.

⁷⁸ Samme, s. 70.

⁷⁹ Johannes Brøndsted, *De fem lange Aar – Danmark under Besættelsen 1940-1945*, bd. III, s. 1368 (gengivelse af rapport fra en frivillig i Nordland i 1940).

⁸⁰ Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 93-94. Tidsrummet kan endvidere fastslås på baggrund af perioden, hvori denne opholdt sig i Klagenfurt. Rigsarkivet, P-journalsag 3208.

⁸¹ Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 93-94.

befolkning være velegnet«. ⁸² Man kunne derfor ifølge Eichmann lige så godt sige ja til tilbuddet for at sikre sig en plads blandt dem, der kom til at bo særlig favorabelt, når den tid kom. Møller Hansens påstand om, at Ukraine blev nævnt i denne sammenhæng, synes dog at bygge på fejlerindring. I 1940 gjorde var den tysk-sovjetiske ikke-angrebspagt af 1939 endnu i kraft, hvorfor det ville have været forbundet med stor politisk risiko at udstede løfter, der forudsatte tysk erobring af sovjetisk territorium. Det er mere sandsynligt, at der blev talt om tildeling af land i den tyskesatte del af Polen. Dette understøttes af en rapport fra endnu en frivillig, der under sit ophold i Klagenfurt i 1940 skrev et brev hjem til partiføreren. Her hed det netop, at de frivillige, hvis de skrev kontrakt på krigstjeneste, ville blive tilbudt en *polsk* bondegård. ⁸³ Endelig falder dette i tråd med et hvervecirkulære af 20. juli 1940 til DNSAP's ledelse fra tidligere omtalte hverveofficer SS-Standartenführer Johann Hinrich Möller. Heri fastslås det i punkt 6, at frivillige, som har udstået deres tjeneste, efter andragende kan: »... indsættes som »Siedler« (Husmänd) i det germanske Leverum«. ⁸⁴

Et sidste eksempel på praktisk-ideologisk undervisning fremgår af Møller Hansens udførlige beskrivelse af den teoretiske og praktiske sangundervisning, han og de øvrige deltagere gennemgik. Herom fortæller han, at den teoretiske del foregik i et rum i garagekomplekset, hvor: »... vi fik udleveret en lille notesbog, hvori vi sirligt skrev sangene ned, vers efter vers, og linie efter linie«. ⁸⁵ Dette foregik efter diktat, og man begyndte først at synge, når alle versene var skrevet. Disse tyske sange blev efterfølgende brugt for at holde moral og humør oppe, når man gik march. Om sangene konkluderer Møller Hansen, at det: »... kan fortælle lidt om den mentale tilstand, der omgav os danskere«. ⁸⁶

Alt i alt ændrede undervisningen dog ikke nævneværdigt ved de frivilliges beslutning. Den har givetvis haft en vis effekt på en række af de deltagende, men den har tilsyneladende ikke været stærk nok til, at de ville kæmpe og dø for den. Ganske få overgik til det militære hold, og resten tog hjem efter få måneder.

Således rejser sig spørgsmålet om, hvor mange af de ialt 300 danske frivillige, som endte med at skrive kontrakt i Klagenfurt i 1940.

⁸² Samme, s. 94.

⁸³ Rapport af 11.8.1940 fra frivillig i Klagenfurt til Frits Clausen. Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 5C Mappe 21A, XIV/30

⁸⁴ Intern rundskrivelse af 20. juli 1940 vedr. Nordland fra Standartenführer Möller, FJL-arkiv (Privatejet arkiv ejet af Frants Langhoff).

⁸⁵ Holger Møller Hansen: *Spion i Waffen SS*, s. 66.

⁸⁶ Samme, s. 116.

Henning Poulsens forskning foreslår et antal i omegnen af 50-60 personer, hvilket ligeledes refereres i Claus Bundgård med fleres *Under hagekors og Dannebrog*.⁸⁷ Dette tal anslår Poulsen bl.a. på baggrund af en liste fra en frivillig, hvori det anføres, at 45 personer skrev kontrakt. Der er her antagelig tale om en liste udarbejdet af en person fra 2. kompagni, idet dette netop omfattede 45 danskere, som havde bundet sig til krigstjeneste.⁸⁸ Hvad Poulsens kildemateriale dog ikke har kunnet afdække, er det forhold, at der, som tidligere nævnt, fandtes fire kompagnier med danske frivillige, hvorfor de omtalte 45 personer kun tegner sig for en del af det samlede antal. Nye kilder viser da også klart, at tallet var langt højere. Af tyske Nordland-navnelister, dateret den 1.12.1940 under overskriften: *SS-Standarte »Nordland« – Freiwillige der Waffen-SS aus Dänemark, die sich für 2 Jahre und länger verpflichtet haben*, fremgår det, at der var 41 danskere at finde på første kompagni, 45 på andet, 38 på tredje og 61 på fjerde.⁸⁹ Det giver et samlet antal på 185 personer, dvs. blot lidt mere end en tredjedel rejste hjem. Eller sagt på en anden måde: Knap tre ud af hver fem valgte at binde sig til krigstjeneste. Heraf var langt den overvejende del at finde blandt dem, som havde indvilliget allerede ved ankomsten.

Det skal afslutningsvis nævnes, at der i slutningen af 1940 også var danske SS-frivillige under uddannelse i Wien. Under ledelse af Klagenfurts tidligere ansvarlige kommandant, Rudolf Jacobsen, havde man her oprettet 2. bataljon af regimentet, som stadig gik under navnet SS-Nordland.⁹⁰ Af førømtalte Nordlandlister fremgår det, at der i direkte forlængelse af Klagenfurts 1., 2., 3. og 4. kompagni, her blev oprettet et 5., 6., 7. og 8. kompagni, som tilsammen talte 57 navngivne danske personer.⁹¹ Denne gruppe udgik ifølge listen ligeledes fra dem, som på stedet havde bundet sig til krigstjeneste, men det var antagelig personer som lå ud over de 300 fra sommerholdene i Klagenfurt. Denne antagelse bygger på, at bataljonen først blev oprettet sidst på året, hvorfor der sandsynligvis var tale om personer hvervet efter den 1. september, hvor der som tidligere omtalt var blevet oprettet et officielt hvervekontor i Danmark. For de efterfølgende hold, man sendte til Wien herfra, gentog historien sig, trods de nye rammer. Således fremgår

87 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 148; Claus Bundgård Christensen m.fl., *Under hagekors og Dannebrog*, s. 86.

88 Tyske Nordlandlister dateret 2.12.1940. Erhvervet gennem tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen.

89 Samme.

90 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 148.

91 Tyske Nordlandlister dateret 2.12.1940, jf. note 88.

det af indberetninger fra frivillige, at de stadig følte sig ført bag lyset, når det kom frem, at skulle gøre tjeneste ved fronten. Af et brev fra Wien dateret den 12. december 1940 fra en frivillig, der på vegne af sig selv og de øvrige, henvender sig til Frits Clausen, fremgår det således, at: »... kun eet spekulerer vi meget paa, og det er Forudsætningerne, som vi blev taget til SS for, vi ikke synes, rigtigt passer med de faktiske Forhold ... Har det sin Rigtighed, hvad Tyskerne siger, ogsaa fra ansvarlig Side, at alle vi Danske skal til Fronten til Foraaret, hvad vi forøvrigt ikke kan tro, da der i København på Kriegersvej er blevet os sagt, at vi ikke vilde komme til Fronten. Vi mener ikke det er i Overensstemmelse med de Forudsætninger vi tog herved for«. ⁹²

Også 40 personer fra Klagenfurts politiske hold blev i slutningen af 1940 overført til denne nyoprettede bataljon, men heller ikke dette blev en succes. Ud fra tyske lister kan det således konstateres, at 37 af disse personer blev hjemsendt den 15. oktober samme år. ⁹³

Hvervningen set i kontekst – konkluderende bemærkninger

Om hvervningen i 1940 som helhed var en fiasko for SS, kan diskuteres. På baggrund af nye kilder har denne undersøgelse vist, at der ikke var så stort et frafald blandt de frivillige som tidligere antaget. Hvor der før blev talt om op mod 80 pct. hjemsendte, har det vist sig, at der efter alt at dømme var tale om under 40 pct. Hvor mange fra denne gruppe, som valgte at tage direkte hjem eller først rundede det såkaldte »politiske hold«, vides ikke med sikkerhed. Sikkert er dog, at de, som valgte at deltage i undervisningen, ikke havde ændret holdning, når det atter kom til at skulle skrive kontrakt. Hvis undervisningens effekt i Klagenfurt anno 1940 skal måles i efterfølgende underskrifter på kontrakt om krigstjeneste, må i hvert fald denne del betegnes som en fiasko.

For så vidt angår indholdet af den 'teoretiske' undervisning, lænede denne sig i store træk op ad DNSAP's tilsvarende arbejde, der på sin side fulgte det tyske forbilledes ideologi i stort og småt. ⁹⁴ Den historisk orienterede kulturpropaganda var med sine højtravende paroler således ikke meget anderledes, end hvad de frivillige partimedlemmer var

⁹² Brev af 12.12.1040 henvendt til Frits Clausen fra frivillig i Wien, vedrørende falske forudsætninger for hvervning. Rigsarkivet, Bovr. kartoteket 1a-5, pakke R604.

⁹³ Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 148.

⁹⁴ John T. Lauridsen, Nu gjalder luren! I: *Dansk Nazisme 1930-45 – og derefter*, Nordisk Forlag 2002, s. 56.

vant til hjemmefra. Kun på eet væsentligt punkt stod den i skærende modsætning til DNSAP's politiske budskab, nemlig i spørgsmålet om nationalsocialismens geopolitiske sigte for Europas såkaldte småstater. Selv om DNSAP var et imitationsparti, hører det med til historien, at det, ligesom sit forbillede i Tyskland, også var stærkt nationalistisk⁹⁵ – dansk nationalt vel at mærke. Som Malene Djursaa konstaterer i sin dybtgåede undersøgelse fra 1981: *DNSAP. Danske nazister 1930-45*, er der ikke grundlag for at mene, at partiet ville sælge ud af dansk jord.⁹⁶ For dem lå den danske grænse fast, hvilket også fremgik af deres parti-program, hvor man krævede en: »... Bevarelse af Danmarks nationale Selvstændighed«. ⁹⁷ Også den danske kriminolog Karl O. Christensen, som beskæftigede sig med de danske nazisters nationale sindelag, konkluderer i sin psykologiske undersøgelse af dømte danske nazister efter retsopgøret, at: »Der er ingen grund til at drage DNSAPs dansk-nationale holdning i tvivl«. ⁹⁸ På denne baggrund virker det sandsynligt, at i hvert fald undervisningens geopolitiske tematikker ikke vandt genklang blandt de danske frivillige. Frygten for, at Danmark på sigt ville miste sin selvstændighed, var netop, som det fremgik af en rapport fra en frivillig til Frits Clausen, et stærkt incitament for at afholde sig fra at binde sig til krigstjeneste.⁹⁹ Clausen havde da også personligt, i forbindelse med hvervningen, taget sine forbehold over for ideen om, at hans folk skulle til Klagenfurt for at blive germaniseret. Således havde han i et brev af 25. maj 1940 til »Førerens Rigs-kancelli« stillet som krav, at: »... de, som tilhører mit parti, under deres tilknytning til SS-Standarte Nordland står under mit partis omsorg og har ret til at modtage partiets litteratur«. ¹⁰⁰ Emnet var utvivlsomt penibelt, idet Himmlers tidligere beskrevne ambitioner om at opdrage de danske frivillige efter den germanske rigsidé, var delvis i modstrid med Frits Clausens ønske om, at hvervningens politiske målsætning ikke måtte indbefatte en fortyskning af de danske frivillige. Himmler havde dog beroliget Clausen med, at man jo kunne forestille sig en langsommere sammensmeltning med de »germanske« folk, og som yderligere svar til

95 Samme, s. 58.

96 Malene Djursaa, *DNSAP. Danske nazister 1930-45*, bind I, Gyldendal 1981, s. 29.

97 John T. Lauridsen, *Hvad vi vil! i: Dansk Nazisme 1930-45 – og derefter*, s. 147-148.

98 Søren Schou, *De danske Østfront-frivillige*, Suenson 1981, s. 30.

99 Rapport fra frivillig til Frits Clausen, afsendt fra Klagenfurt i 1940, Rigsarkivet, Bovr. Kartoteket, 1-a-5.

100 Brev fra Frits Clausen til Himmler vedrørende krav for at ville bidrage til hvervning af danske frivillige. Rigsarkivet, 1a-5 (oversat fra tysk af artiklens forfatter).

Clausens krav havde han udtrykt, at han ikke blot billigede, men endda ville støtte DNSAP's ideologiske påvirkning af de frivillige. Han havde derfor i samme forbindelse udbedt sig nærmere oplysning om denne. Som Henning Poulsen bemærker i sin afhandling, kan vi af dette implicit tolke, at Himmler ganske vidst var interesseret i en dansk nazistisk skoling af de frivillige, men at han samtidig ønskede kontrol med, at den ikke kom til at stride imod de storgermanske ideer.¹⁰¹

Det er svært at sige med sikkerhed, hvordan undervisningens racerelaterede tematikker blev modtaget blandt de danske frivillige. De anførte citater fra breve, synes ganske vist at vidne om en stærk påvirkning, men det er ikke muligt at drage egentlige konklusioner om sagen på baggrund af et så sparsomt kildemateriale. Reaktionen har utvivlsomt været betinget af, hvilken nationalsocialistisk bagage den enkelte havde med hjemmefra, samt motiverne for at have ladet sig hverve. I DNSAP's partiprogram blev dette emne kun berørt i punkt nr. 1 med ordene: »Vi vil en Genrejsning af det danske Folk, økonomisk og moralsk, paa nordisk Kultur- og Race-Grundlag.«¹⁰² Til sammenligning indeholdt det tyske NSDAP's partiprogram et direkte krav om jødernes udskillelse fra samfundet.¹⁰³ At antisemitismen på denne måde blev relativt nedtonet i DNSAP's officielle program, skyldtes, at man var klar over, at en fokus på raceteorier ikke ville øge partiets popularitet.¹⁰⁴ Heller ikke Frits Clausen selv fremstod som overbevist antisemit, og han var hverken før eller efter sin indtrædelse i DNSAP kendt for at optræde som oppisker af en antijødisk stemning.¹⁰⁵

Dette fortæller dog ikke noget om tonen i partiets snævre kredse, og ser man eksempelvis på dets ugeblad *National-Socialisten*, optræder antisemitismen her i udtalt og vedvarende grad.¹⁰⁶

Der kan derfor ikke drages en direkte parallel mellem partiets officielle program og den enkelte frivilliges forhåndsindstilling, idet denne jo i større eller mindre grad kan have været påvirket af såvel omtalte bladlitteratur som personlig tilknytning til de mere rabiate fløje, som

101 Henning Poulsen, *Besættelsesmagten og de danske nazister*, s. 143.

102 John T. Lauridsen, *Hvad vi vill! i: Dansk Nazisme 1930-45 – og derefter*, s. 147-148.

103 Knud Ryg Olsen m.fl., *Grundbog til historie – Fra de store revolutioner til 2. verdenskrig*, Systime 2009, s. 254.

104 Sofie Lene Bak, *Dansk Antisemitisme 1930-1945*, Aschehoug 2004, s. 54.

105 John T. Lauridsen, *DNSAP og »jødespørgsmålet«*, i: *Dansk Nazisme 1930-45 – og derefter*, s. 268.

106 John T. Lauridsen, *Nu gjalder luren! i: Dansk Nazisme 1930-45 – og derefter*, s. 57.

også var at finde i Danmark.¹⁰⁷ Kilderne vidner om, at en anseelig del af de frivillige på det politiske hold havde tilknytning til det nationalsocialistiske miljø, og man må derfor antage, at deltagerne jævnt hen havde et åbent sind over for de nationalsocialistiske pseudo-videnskabelige og -historiske doktriner. En del af de unge var hvervet direkte gennem SA eller NSU,¹⁰⁸ hvorfor den ideologiske skoling kunne ses som en fortsættelse af den forskoling de havde fået her.

Da der imidlertid også blev hvervet uden for partiets rækker, herunder blandt den arbejdsløse ungdom, må det ligeledes antages, at en del af de fremmødte først for alvor stiftede bekendskab med de nazistiske doktriner efter deres ankomst til Klagenfurt. Et forsigtigt gæt vil være, at størstedelen af denne gruppe netop hørte til blandt dem, som valgte at tage hjem øjeblikkeligt. Det gælder ikke mindst, fordi der for deres vedkommende synes at have været tale om særlig misvisende løfter ved hvervningen i Danmark, således at de følte sig bedraget ved ankomsten til den militære kaserne i Klagenfurt. De der, til trods for deres manglende tilknytning til DNSAP, alligevel valgte at indgå på det politiske hold, har antagelig været drevet af motiver som nysgerrighed og ønske om i det mindste at få en oplevelse ud af opholdet. Uanset hvad, kan vi på baggrund af det benyttede kildemateriale konstatere, at langt de fleste på det politiske hold rejste tilbage til Danmark inden udgangen af året. Det indebærer, at også mange nationalsocialister var at finde blandt de hjemsendte.

Overordnet må det derfor konstateres, at det store frafald på det politiske hold efter alt at dømme skyldtes en kombination af faktorer: dels uoverensstemmelser i spørgsmålet om Danmarks fremtid; dels noget så banalt som sprogvanskeligheder; dels et generelt manglende incitament for at binde sig til krigstjeneste. Sidstnævnte er en vigtig pointe, idet den havde sin begrundelse i de falske forudsætninger, der blev opstillet under hvervningen. Uanset om man i større eller mindre grad kunne tilslutte sig det ideologiske budskab, var der unægtelig forskel mellem på den ene side at skulle binde sig til fronttjeneste og på den anden side at have udsigt til at overtage en officiel stilling i det fredelige Danmark. Det skal dog bemærkes, at en række af de personer, som i første omgang sagde nej til krigstjeneste, senere var at finde på de hold, som sluttede sig til Waffen SS igennem Frikorps Danmark.¹⁰⁹ Dette

107 Eksempelvis kan nævnes Aage H. Andersens NSAP (National Socialistisk Arbejderparti), som i udtalt grad var et parti præget af fanatisme og racistisk motiveret antisemitisme. Partiorganet *Kamptegnet* vidner med al ønskelig tydelighed herom (Sofie Lene Bak, *Dansk Antisemitisme 1930-1945*, Aschehoug 2004, s. 49).

108 Interview med tidligere Hauptsturmführer Ellef Rasmussen, januar 2010.

109 Samme.

kan tilskrives den tyske offensiv mod det kommunistiske Sovjetunionen, samt at den nazistiske propaganda tog til i styrke i Danmark i årene efter 1940, hvor hverveplakater og fællesmøder blev en integreret del af den politiske arena.

Et sidste forhold, der adskiller de tidlige hold fra dem, der lod sig hverve efter oprettelsen af Frikorps Danmark i 1941, er, at rekrutteringen fandt sted uden den danske regerings billigelse. Dette blev for nogles vedkommende anset som en skærpende omstændighed i strafudmålingen under det efterfølgende retsopgør.¹¹⁰ Omvendt blev det anset som en formildende omstændighed, hvis pågældendes alder var under 18 år ved hvervningstidspunktet.¹¹¹ Selve det forhold, at der var tale om unge mennesker helt ned til 17 år, er i denne sammenhæng heller ikke uvæsentligt, idet en påvirkning fra ældre, autoritative skikkelser givetvis har efterladt et stærkt indtryk i deres sind og dermed gjort det lettere at forme dem efter de nazistiske idealer. Som afsluttende bemærkning kan fremdrages Møller Hansens refleksioner herom i hans retrospektive beretning om forholdene: »Selv om mange troede, at de nu skulle være med til at bekæmpe en kommunisme, der jo ville fjerne al ejendomsret og udrydde alle de udnyttede og udbyttere, der var noget fundamentalt i vort sociale samfund, ja så var disse korsriddere nu uddannet til, at kunne dræbe enhver, der havde en anden opfattelse end Hitlers. Så mange af disse unge, der begyndte med julelys i øjnene, var blevet hjernevasket i en sådan grad, at de hårde straffe de fik, på en måde var i en vis harmoni med de mentale individer, som de havde udviklet sig til.«

Om dette berettiger de domme, der blev afsagt, eller ej, vil utvivlsomt fortsat være emne for debat.

SUMMARY

Seduced to Treason

Recruitment and Schooling of Danish SS Volunteers in the Summer of 1940

In the spring of 1940, the imperial project of the German NS-regime motivated SS Reichsführer Heinrich Himmler to initiate a determined recruitment program amongst the youth of the occupied Northern-European countries. In Denmark this attempt to mobilize young men for the German war effort was

110 Samme.

111 Samme. Rasmussen hørte netop til gruppen, som havde ladet sig hverve i en alder af 17 år, og af hans domsafsigelse den 22.5.1946 fremgår, at hans alder blev anset som en formildende omstændighed ved strafudmålingen. Landarkivet for Fyn, F-sag 527-45.

concealed to the public as it went against an agreement between the Danish government and the German occupants. Even the *Wehrmacht* – the regular German army, which opposed the rapid expansion of the SS – was kept in the dark on this matter.

German as well as Danish staffs were actively involved in the recruitment drive. As soon as Frits Clausen, leader of the Danish National Socialist Party (DNSAP) had authorized party leaders to assist the project, secret sessions, complete with medical boards etc., began to take place in Danish cities. The target was set at 300 recruits who soon after would go to initial training in Klagenfurt, Austria, at the newly established SS Regiment Nordland.

Volunteers appeared from both inside and outside National Socialist circles, but neither military nor party officials imparted to them any precise knowledge of the scheme. On the contrary, recruiters led applicants to believe that they were going to Klagenfurt to attend a prolonged political course in order to prepare themselves for attractive positions in a society ruled by the National Socialists after the war.

On their arrival in Austria, the volunteers were surprised to learn that they were expected, here and now, to enlist in the Waffen SS, signing a contract of no less than two years of war service. The future battlefield, of course, remained undisclosed to the volunteers. Some of the groups were told they would go to war against England, thus clearing the ground for a unified Europe under German command. According to the German commanders in Nordland, this would be tantamount to Denmark losing her sovereignty. A number of volunteers nevertheless agreed to sign a contract while the rest refused, partly because of the nationalistic issue regarding Denmark's role in a future united Europe, but also due to the fact that they felt they had been duped.

Those who agreed to enlist were immediately put to work in a demanding military training program, while those who refused were separated from the others. The local commanders, unprepared to face such massive reluctance, finally presented them with the choice of either going home immediately, or, instead, participate in a program of political education combined with some military exercise. Under these conditions, a minor part opted for staying while the majority went directly back to Denmark.

The ensuing process of indoctrination aimed to convince the volunteers of the benefits from a unified Europe under German command. Apart from that, an overall introduction to National Socialist ideology, with a specific focus on how it applied within a Danish context, weighed heavily in the curriculum. The effect on the minds of the participants is difficult to judge from the available sources. Some participants were receptive as they already adhered to the NS movement; on the other hand, it appears doubtful that many of them were able to engage properly in the program, given the fact that the teaching was in German. At any rate, only few of them later revised their decision not to join the SS military corps. Out of 300 Danish recruits, 185 signed a service contract and were still in Regiment Nordland at the end of 1940. This is a much higher figure than indicated by previous estimates, but not many of them were drawn from those who took the politico-ideological course.